

5.

Dragotin Lončar:

Dragotin Dežman in slovenstvo.

(Boj za slovenski narodno-politični program.)

Amicus Plato, sed magis amica veritas.

Aristoteles (Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Platon I., str. 326).

Uvod.

Spominske ali memoarne književnosti o politiki Slovenci nimamo veliko: Andrej Marušič, Moja doba in podoba (1898), dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini (1902), dr. Jos. Vošnjak, Spomini I. in II. (1905—1906), Fr. Šuklje, Iz mojih spominov (I. del, 1926), dr. Jos. Sernek, Spomini (1927) in Ivan Hribar, Moji spomini, I. in II. del (1928) — to bi bilo vse, kar je vredno, da se omenja izmed slovenskega starejšega političnega rodú.

Med onimi, ki so nagovarjali politika in zgodovinarja Šukljeta, da bi spisal svoje spomine (primerjaj njegov »Predgovor«), sem bil tudi jaz (glej »Vedo«, 1914., str. 457). Ozirajoč se na Šukljeto v spis, kolikor govori o tej dobi, hočem sedaj razpravljati posebej o onem možu, ki je ob početku ustavne dobe v Avstriji usodno posegel v slovenski narodno-politični razvoj: o Dragotinu Dežmanu, oziroma o Karlu Deschmannu.

Prvi: deskriptivni del.

I.

1. Karl Deschmann ali, kakor se je tudi še leta 1856. javno podpisal, Dragotin Dežman¹ se je rodil dne 3. januarja 1821. leta v Idriji, kjer je bil njegov oče aktuar okrajnega sodišča. Njegovo ime se je pisalo različno: v ljubljanski gimnaziji je bilo pisano 1835. leta »Deschmann«, 1836. in 1837. pa »Deshmann«, sam se je podpisal na Dunaju na nemškem dolžnem pismu z dne 10. marca 1848. leta »Deshman«, a na nemški domovnici v Ljubljani z dne 27. julija 1853. leta z gotico „Karl Deschmann“, kakor se je pozneje vedno podpisoval, med tem ko se je slovenski podpisal časih tudi »Dežmann« in »Dešmann«, v zasebnih pismih Bleiweisu in Zarniku 1861. leta pa »Dežman«.²

O izviru svoje rodbine in njenega imena je sam preiskoval zlasti 1886. leta, ko ga je za to prosil neki koroški gimnazijski profesor, ki se je tudi pisal Deschmann in ki so ga imeli za njegovega sorodnika, kar ni bil. Deschmann se je po mnogem preiskovanju nagibal k domnevi, da izhaja njegovo ime od »Dienstmann«, ker se izgovarja na Gorenjskem in Koroškem to ime s »š« in ne z »ž« (Dešman), a tudi ime »Dienstmann« je znano kot takšno na Gorenjskem in Koroškem, kjer so bili ti »Dienstmanni« potomci nemških naseljencev, ki so služili kot suličarji Katzensteinom, Lambergom in drugi gospodi ter dobivali večkrat za plačilo svobodne kmetije; tudi njegovi predniki so

¹ Glej njegovo pesem »Janko cigan« v Bleiweisovem »Koledarčku slovenskem za prestopno leto 1856.«, str. 58—61.

² Listine v ljubljanskem muzejskem arhivu, oziroma Naši Zapiski, 1909., str. 13, 15, 37.

imeli takšno svobodno posestvo na Brdih pri Radovljici, kjer je v bližini še sedaj kmetija z imenom »pri Dešmanu« in planina »Dešmanca«. ³

Wilh. Linhart je trdil, da je bila tudi njegova mati nemškega rodu kakor oče, ⁴ med tem ko pravi Šuklje, da je bil po rodu čistokrven Slovenec in da njegova mati, Vipavka, do smrti, ki je nastopila v visoki starosti, ni izpregovorila niti besedice nemški, ⁵ kar se mi pa ne zdi prav verjetno že glede na dejstvo, da je bivala več let v Salzburgu. Ko je namreč umrl oče 1824. leta, se je rodbina preselila v Ljubljano, kjer je bival očetov brat, ki je bil bogat trgovec, a v jeseni 1831. leta v Salzburg, od tod pa 1835. leta ⁶ po stričevi smrti zopet v Ljubljano, kjer je Deschmann s svojim bratom Antonom (ne Andrejem) ⁷ nadaljeval gimnazijske nauke in jih dovršil 1839. leta. Najbolj je nanj vplival profesor Petruzzi, ki je po njegovem združenju edini izmed takratnih srednješolskih učiteljev vzbujal v mladini zanimanje za prirodoznanstvo (botaniko in geologijo) ter gojil v njej estetsko in domovinsko čuvstvo. ⁸ V jeseni 1839. leta je odšel na Dunaj študirat zdravništvo, ki ga je pozneje zamenjal s pravništvom, kakor so mu svetovali zdravniki, ker je bil po neki obdukciji težko obolel za legarjem. Po absolviranju prava je privatiziral na Dunaju, ker ni imel namena iti v državno službo; v tem času se je zlasti bavil s prirodoslovnimi nauki. ⁹ V aprilu 1848. leta bi bil moral pre-

³ Dr. Adolf Schaffer, Karl Deschmann, Laibacher Wochenblatt z dne 6. aprila 1889., šte. 452.

⁴ Wilh. Linhart, Karl Deschmann (s sliko), Deutscher Kalender für Krain, 1890., str. 3, pod črto.

⁵ Fr. Šuklje, Iz mojih spominov, str. 25.

⁶ Dr. Avg. Pirjevec ima v članku o Deschmannu v »Slovenskem biografskem leksikonu«, str. 131. napačni podatek: 1834. leta.

⁷ Dr. Avg. Pirjevec n. o. m., str. 131.

⁸ Laibacher Wochenblatt z dne 6. in 13. novembra 1880., šte. 12. in 13. Nepodpisana podlistka sta Deschmannova.

⁹ Načrt nemške avtobiografije je v ljubljanskem muzejskem

biti zadnji pravniški rigoroz in postati dr. iuris, kar mu je pa preprečila marčna revolucija, a pozneje ni prišel do tega. Vrnivši se za stalno v Ljubljano, je najprej 1849. leta brezplačno učil ob enem z dr. Orlom splošno pristopno kmetijstvo v slovenskem jeziku,¹⁰ nato je poučeval od 16. marca 1851. pa do 20. novembra, oziroma do konca decembra 1852. leta kot suplent na ljubljanski gimnaziji v višjih razredih fiziko in prirodopis (ne matematike, kakor so pisali nekateri njegovi življenjepisci);¹¹ ob enem je predaval v nemškem jeziku kmetijstvo kot prost predmet za bogoslovce in gimnazijce od 16. marca 1851. pa do konca drugega tečaja 1856. leta (v šolskem letu 1852./53. je začel s 15. marcem), a v drugem tečaju 1853. leta je imel od 27. februarja dalje ob nedeljah in praznikih splošno pristopna predavanja iz popularne fizike in prirodopisa.¹² Dne 17. novembra 1852. leta je dobil končno po odhodu H. Freyerja v Trst službo kustosa kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani, ki jo je opravljal do svoje smrti dne 11. marca 1889. leta.

2. Deschmann se je pod vplivom svojega strica,¹³ ki je bil, kakor pravi njegov nagrobni napis, »perjatelj homeopatiji in slovenščini«,¹⁴ in pod vplivom slovenske romantike vnel za slovenstvo, da je postal slovenski pesnik, pisatelj, časnikar in politik, dasi je ob istem času pesnil tudi nemški.¹⁵ Kot slovenski pesnik in

¹⁰ Novice z dne 17. januarja 1849., str. 14; z dne 24. januarja 1849., str. 15; z dne 14. februarja 1849., str. 29.

¹¹ Anton Globočnik, Karl Deschmann, Mittheilungen des Muscalvereines für Krain, 1889., str. 377; Fr. Levec, Karl Deschmann, Ljubljanski Zvon, 1889., str. 254; Wilh. Linhart n. o. m., str. 4.

¹² Programm, oziroma Jahresbericht des k. k. akademischen Gymnasiums zu Laibach 1851., str. 18—19; 1852., str. 18—19; 1853., str. 16, 18, 21; 1854., str. 16; 1855., str. 18; 1856., str. 20.

¹³ Fr. Levec n. o. m., str. 254.

¹⁴ Primerjaj: Jos. Marn, Jezičnik XI., str. 111.

¹⁵ V ljubljanskem muzejskem arhivu so poleg konceptov Deschmannovih slovenskih pesmi tudi koncepti nemškega soneta z dne

pisatelj je sodeloval pri »Novicah« (prvič 1844. leta), ki jim je bil ob Bleiweisovi odsotnosti od druge polovice meseca marca pa skoro do prve polovice meseca aprila 1849. leta urednik; pri »Sloveniji«, ki jo je po Cigaletovem odhodu na Dunaj 1850. leta urejeval nekaj časa; pri Bleiweisovem »Koledarčku slovenskem«, III. (1854. l.), IV. (1855. l.) in V. (1856. l.), kjer je 1855. leta, str. 55—57, priobčil tudi pesem »Proklete grablje«, ki ji je vzel snov iz koroške narodne pripovedke,¹⁶ dasi jo je sam označil za narodno kranjsko pripovedko, in ki je pozneje postala simbol odpadništva, t. j. nemškutarstva. Vsebina je naslednja: abiturient ljubljanske gimnazije Anžè iz Rovt ni hotel znati več slovenščine, ko je prišel po maturi domov, dokler ni stopil v senožeti na grablje, ki so ga lopnile po ustih, da je zakričal to kletvico zopet v slovenskem jeziku! Nauk iz tega je v zadnji kitici: »Naj bodi tistim v prid letá povest, — Ki gerdit' le domači jezik znajo, — In druž'ga nič, kot kruh domači jest', — Če glas slovensk' le sliš'jo — godernjajo.« Sodeloval je dalje pri Bleiweisovih šolskih »Slovenskih berilih«, I. (1850. leta), II. (1852. l.) in IV. (1855. l.). Bil je 1849., 1850. in 1851. leta odbornik in tajnik ljubljanskega »Slovenskega društva«, ko je bilo postalo zopet literarno.¹⁷ Kot tak je bil član odseka za poslovenjenje državlanskega in kazenskega zakonika¹⁸ ter sodeloval pri Wolfovem

2. decembra 1855. leta, treh drugih nemških pesmi z dne 4. februarja 1853., iz meseca januarja 1854. in z dne 22. avgusta 1854. leta, a sedmih nemških pesmi brez letnice, med njimi sta prolog in pozdrav avstrijskemu cesarju in cesarici. Primerjaj o tem tudi Keesbacherjev podlistek v »Laibacher Wochenblatt« z dne 30. marca 1889., številka 451.

¹⁶ Matija Majar v »Novicah« z dne 28. avgusta 1844., str. 138.

¹⁷ Novice z dne 30. maja 1849., str. 92; z dne 8. maja 1850., str. 78; z dne 15. maja 1850., str. 84.

¹⁸ Jos. Apih, Slovenci in 1848. leto, str. 230.

nemško-slovenskem slovarju¹⁹ in pri posvetovanjih glede ustanovitve slovenskega gledališča.²⁰

Deschmannovo družbeno in književno nastopanje je imelo v tej dobi slovenski značaj. Navajam poleg že omenjene pesmi »Proklete grablje« n. pr. krepko budnico »Še Slovenja ni zgubljena:²¹

Še Slovenja ni zgubljena.

Dan je prišel odrešenja, Mine dolga noč nadlog, Glasi zjutranjga zvonjenja Se zbudijo krog in krog: Še Slovenja ni zgubljena!	Dokler naša pesem mila Po dolinah se glasi; Dokler terta bo rodila, In slovela naša kri; Še Slovenja ni zgubljena!
Vstane naša porodnica, Lice njé — lepote hram, Jekla moč ima desnica, Njé oko je živi plam; Še Slovenja ni zgubljena!	Dokler nam ne vsahne lipa, Bo pod njo Slovincov zbor, Dokler grozni dan posipa Ne prekucne stene gor; Še Slovenja ni zgubljena!
Iz pristola si ogleda Svojih sinov slavni dom, Ni poderla časov béda Ni razdjal ga sile grom; Še Slovenja ni zgubljena!	Ni zgubljena — k slavi vabi Svojih sinov um in dlan, Živa krepka že pozabi Bolečine starih ran; Še Slovenja ni zgubljena!
Še stoji na meji skala, Krog njé tuli morja jék; Gleda se Slovenka zala V bistri vodi naših rek; Še Slovenja ni zgubljena!	Brez čakanja, brez zamude Naj se novi hram ustvar', Naše dela, naše trude Vzemi mat' visoka v dar! Še Slovenja ni zgubljena!

Pri »besedi« ljubljanskega »Slovenskega društva« dne 1. januarja 1849. leta je nastopil kot govornik »Slave Slavjanam!«, kjer se je spominjal Čehov, Slovakov in Srbov ter pozival pokrajinsko razcepljene rojake, da bi

¹⁹ Cigaleto Vorwort, 1860., str. IX.; Bleiweis v »Novicah« z dne 31. maja 1876., str. 174.

²⁰ Slovenija z dne 19. februarja 1850., str. 58.

²¹ Slovenija z dne 4. julija 1848., str. 4.

bili »pravi Slovenci«. ²² Fr. Jeriša ga je imenoval »navdušenega Slovenca«, čigar govor je bil tak, da mu ga ni bilo para. ²³ Dne 15. februarja 1849. leta je počastilo »Slovensko društvo« Vodnikov v spomin z govorom, ki ga je spisal Deschmann; ²⁴ Vodnikov življenjepis je pozneje priobčil v tisku. ²⁵ V polemiki z Rechfeldom, ki je zagovarjal »kranjski jezik« in »Kranjce« namesto Slovencev in slovenskega jezika, ²⁶ je dokazoval Deschmann starodavnost slovenskega imena na Kranjskem, sklicujoč se na priče iz književne zgodovine, kakor so Trubar, Dalmatin, Bohorič, Hren, Vodnik, Linhart, Kopitar, in na vsakdanje življenje, ker »Kranjec« pomeni sedaj le prebivalca te pokrajine ne glede na njegovo narodnost; isto tako je branil upravičenost imena »Slovenije«. ²⁷ Sploh je obdeloval zlasti slovensko književnost, da ga je imenoval Bleiweis: »... naš visoko učeni in v slovenskem slovstvu obširno izvedeni rodoljub«, ²⁸ a Matija Majar ga je nazival »ljubega slovenskega brata«. ²⁹

V rokopisu je ostala Deschmannova ocena Levstikovih »Pesmi«, ki so izšle 1854. leta pri Blazniku v Ljubljani. ³⁰ V uvodu je omenjal, kako je bil nekdanj slovenski dijak srečen, ako je bil njegov prvi

²² Ves govor je v »Sloveniji« z dne 2. januarja 1849., str. 1.

²³ Slovenija z dne 5. januarja 1849., str. 5.

²⁴ Novice z dne 21. februarja 1849., str. 33.

²⁵ Koledarčik slovenski za navadno leto 1854., str. 29—37.

²⁶ Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1849., str. 17—32.

²⁷ Illyrisches Blatt, 1849., str. 198—200, 203—204, 206—208; Rechfeldov odgovor v »Mittheil. des hist. Ver. f. Krain«, 1849., str. 49—67.

²⁸ Novice z dne 11. decembra 1850., str. 211., pod črto.

²⁹ Majarjevo pismo z dne 7. marca 1850. leta je v ljubljanskem muzejskem arhivu.

³⁰ V ljubljanskem muzejskem arhivu je ohranjenih sedem zasnov te Deschmannove ocene, iz katerih sem povzel jedro.

nemški pesniški izdelek tiskan v »Illyrisches Blatt«. Najbolj slavljen je bil oni, ki je bil od sošolcev izbran, da je ob godu prof. K r s n i k a zapel temu študentovskemu očetu »iskrice ljubezni«. A ti časi so minili, ko se je slovenska pesem mogla oglašati kvečjemu kot zahvalnica učencev svojim učiteljem: dokaz tega so L e v s t i k o v e poezije. V njih je pravi pevski duh, ker se je ogibal dveh stranskih poti, na kateri mladi pevci radi zahajajo: suženjskega posnemanja ter bahaškega kopičenja nerazumljivih in skovanih izrazov brez pravega jedra. Njegove pesmi izkazujejo izvирnost misli, rodovitnost domišljije, lahkost v izvedbi, gibčnost in krepkost v jeziku. Za zgled si je jemal posebno nemškega pesnika G o e t h e j a in srbske narodne pesmi ter si je povsod prizadeval, da se je gibal v duhu naroda. »Uvod« je pesem polna visokega duha. Slava mladenci, v čigar prsih snuje tak duh! Med vsemi so najboljše »Mlinarica«, »Razglašena skrivnost« in »Spijoča deklica«. Tudi pesmi židane volje, n. pr. »Na vsih svetnikov dan« in »Študentovska zdravica« bodo mnogim ugajale; zložene so po značaju nemških »Burschenlieder«. Res je sicer, da bi jih marsikdo utegnil grajati, ker so preveč posvetne in jih bodo morebiti natolcevali celó razuzdanosti; toda pesniku, ki je zapel krasno »Božično«, tudi duh prave pobožnosti ni tuj. Kdor zna takó resnično peti, komur teče jezik takó gibčno iz ust, kakor L e v s t i k u, temu se tudi prizanese, ako časih o bokalih in drugih homatijah kaj več zapoje nego se spodobi mladim ustom. »Pušice« bi bil pa lahko popolnoma izpustil, ker nimajo posebne ostrosti. V zabavljici »Ježa na Parnas« je pesnik časih presegel meje spodobnosti, kar se dá zagovarjati le s tem, da se v tej vrsti poezije sme povedati tudi marsikatera zarobljena. Pozabil je na glavno stvar: servile pecus imitatorum. Boji se, da se bosta »komar« in »Komarski« maščevala nad njim. Ako ima ustrojeno kožo, da ne mara za pikanje komarjev, mu vošči, da bi se uril dalje

v tej vrsti poezije. Končno je pohvalil *Deschmann* in zunanjo obliko *Levstikovih* »Pesmi«.

Tudi njegovo časnikarsko in politično delovanje ima v tej dobi narodno-slovenski značaj. Bil je med onimi 44 dunajskimi Slovenci, ki so dne 29. marca 1848. leta poslali adresu kranjskim deželnim stanovom v smislu »zavarovanja slovenske narodnosti na Kranjskem, Primorskem ter v slovenskih okrajih Štajerske in Koroške«. ³¹ Ko je poslal *Palacký* znano pismo odboru petdesetorice v Frankfurt, se je postavil *Deschmann* odločno na njegovo stran, češ, komaj so dobili avstrijski narodi svobodo, že obupujejo nad svojo nalogo, zatekajoč se k tujim berglam, ko pričakujeta dunajska mladina in meščanstvo rešitve od združene Nemčije, česar noben Avstrijec katere koli narodnosti ne more in ne sme trpeti pri vsej uvidevnosti simpatij, ki jih gojé avstrijski Nemci do svojih rojakov; toda nepojmljivo je, kakó je mogla plapolati v Ljubljani kot glavnem mestu čisto slovanske pokrajine nemška zastava, ker je bilo Kranjsko vedno del habsburške krone in pomeni program petdesetorice v Frankfurtu smrtni udarec za Avstrijo, ki zaradi perfidne politike ni prišla do svojega pravega poslanstva, a *Palackéga* pismo je za Kranjce kompas, da ne bi mogli, čeprav so doslej vedno spadali k nemški zvezi, zagovarjati nobenih drugih koristi nego protestirati proti vsaki oslabitvi Avstrije. ³² Sestavil je poziv na slovenski narod proti volitvam v Frankfurtu, ker »velika nevarnost preti obstanku avstrijskega cesarstva, suverenosti naše monarhije in najsvetejšim koristim našega naroda«. ³³ Nasto-

³¹ *Laibacher Zeitung* z dne 4. aprila 1848., str. 275, oz. ponatisk z dne 18. junija 1887., str. 1153—1154; slovensko z imeni podpisnikov pri Jos. Apihu n. o. m., str. 77—78.

³² Nemški koncept članka je v ljubljanskem muzejskem arhivu.

³³ Izvirnik »*Aufruf an das Volk der Slovenen*« je v ljubljanskem muzejskem arhivu; slovenski prevod pri Jos. Apihu n. o. m., str. 94—95.

pal je proti tisti nemški edinosti, ki je hotela »s tako rečeno nemško omikanostjo vse narode istoka osrečiti«, in je želel slovanske sloge.³⁴ Kot začasni urednik »Novic« je ugovarjal dopisu v uradni »Wiener Zeitung«, da bi bila na Kranjskem slovenska stranka, ker tu stanuje slovenski narod, ki je »pravi Sin ljubljene matere Slave«.³⁵

3. *Deschmann* ni poznal skrbi za vsakdanji kruh, ker je bil stric zapustil svoje imetje njegovi rodbini, da se je nemoteno udal učenju in si pridobil z nadarjenostjo in s pridnostjo ogromno znanje; zakaj postal je, kar poudarja tudi Šuklje,³⁶ pravi polihistor: umetnik (pesnik, književni kritik in glasbenik), znanstvenik (fizik in astronom, botanik in zoolog, mineralog in geolog, metereolog, etnograf in numizmatik, arheolog in prehistorik), časnikar in politik, pravnik in strokovnjak v kmetijstvu. Kot slovenski književnik in srednješolski učitelj je vplival na dovtetne ljubljanske dijake (*Erjavc*, *Simon Jenko*, *Mandelc*, *Tušek*, *Zarnik*), ki jim je na njih prigovarjanje obljubil 1854. leta, da bo izdajal slovenski leposlovni list, kar si je pa pozneje premislil.³⁷ Isti dijaki so ob enem z drugimi (med njimi so bili n. pr. *Jesenko*, *Mencinger*, *Murnik*, *Nolli*, *Pajk*, *Poklukar*, *Tonkli*), ko so bili prišli na Dunaj, sklenili proti koncu 1860. in v začetku 1861. leta, da prosijo *Deschmanna*, naj bi ustvaril slovenski politični list in ga urejeval, kar je odklonil.³⁸ Med temi akade-

³⁴ Slovenija z dne 29. decembra 1848., str. 205.

³⁵ Novice z dne 21. marca 1849., str. 50.

³⁶ Fr. Šuklje, Iz mojih spominov, str. 24.

³⁷ Fr. Levec v »Izbranih spisih Fr. Erjavca«, II., str. V., oziroma v »Ljubljanskem Zvonu«, 1889., str. 255. Primerjaj tudi *Trdinova* Avtobiografska pisma v »Ljubljanskem Zvonu«, 1906., str. 16.

³⁸ Naši Zapiski, 1909., str. 11; *Tomo Zupan* v »Mentorju«, V., 1912./1913., str. 146.

miki so bili v večini poznejši t. zv. Mladoslavenci; saj je Zarnik prvi leta 1860. zapisal v »Novicah« naziv »jungslovenci«, ki so ga dajali nasprotniki zagovornikom enakopravnega uveljavljanja slovenskega naroda v javnosti, a ga je on priporočal svojim vrstnikom kot častno ime.³⁹

O Deschmannovi osebnosti je podal njegov poznejši politični somišljenik dr. Adolf Schaffer naslednjo označbo: V Deschmannu je prevladoval čuvstveni človek, imel je dar humora in satire; druge njegove izredne lastnosti so bile spomin, opazovalnost in delavnost, a družaben ni bil v navadnem pomenu beesede, kjer gre za prazne oblike, dasi se ni izogibal družbe, v kateri se je znal uveljavljati z duhovitostjo svojih opazk. Bil je pesniško navdahnjen, nagibal se je k umetnosti, posebno je bil vnet za glasbo; ljubil je resnico, strpnost, skromnost, zlasti je nesebično pospeševal znanost nasproti vsakemu, ki se je v tem oziru obrnil nanj, dasi redko iz domovine, kakor je mnogokrat tožil. V vsem svojem dejanju in nehanju je bil človek občutja: kak zunanji povod, kakšna malenkost ga je lahko spravila iz enakotežja, da je postal otožen in nejevoljen, a isto takó lahko se je zopet razvedril.⁴⁰

II.

4. Deschmann je kot kustos kranjskega deželnega muzeja oživil 1855. leta znanstveno, zlasti prirodosnansko delovanje muzejskega društva, ki je bilo ustanovljeno 1839. leta pod imenom »Verein des krainischen Landesmuseums« (kranjski deželni muzej je bil ustanovljen 1821. leta). Prihodnje leto, 1856. je izšel pod njegovim uredništvom prvi zvezek »Jahresheft des

³⁹ Dr. Ivan Prijatelj, Levstikov politični list »Napreje«, Razprave (izdaja »Znanstveno društvo za humanistične vede«), II, 1925., str. 142—143.

⁴⁰ Dr. Adolf Schaffer n. o. m., števil. 452.

Vereines des krainischen Landesmuseums«, na kar so sledili še trije zvezki: 1858., 1862. in 1866. leta; zadnji letnik je izšel pod naslovom »Mittheilungen des Musealvereins für Krain« (list navajam s kratico »MMK«) kot prva publikacija 1865. leta prenovljenega »Musealverein für Krain«, čigar namen je bil pospeševanje kranjskega deželnega muzeja in kranjskega domovinoznanstva sploh, a prirodoznanstva Kranjske posebej.⁴¹ Na drugi strani je pa prevzel dr. Etbin Costa s 1. septembrom 1856. leta začasno uredništvo lista »Mittheilungen des historischen Vereines für Krain«, ki je bil glasilo 1846. leta ustanovljenega društva istega imena (list navajam s kratico »MHK«).

Deschmann je priobčil v vseh 23 letnikih MHK (1846—1868) samó dvoje kratkih poročil: »Inschriftsteine im Tschernembler Boden in Unterkrain«⁴² in »Mutmaßungen über Pfahlbauten in Krain«.⁴³ Najbrž je bil on tisti, ki je nastopil leta 1856. anonimno v lipskem »Literarisches Centralblatt für Deutschland« proti publikacijam zgodovinskega društva (II. in III. zvezek Klunovega »Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain«, 1854. leta, X. letnik MHK, 1855. leta in Klunov »Diplomatarium Carniolicum«, I., 1855. leta); zlasti je grajal spise »slovanškega preroka Trstenjaka« in »njegovega evangelista Hitzingerja«, na kar mu je ostro odgovoril Costa tudi iz tega vzroka, ker ni bil sam »niti direktno niti indirektno prizadet«,⁴⁴ iz česar sledi, da se ni vršil ta prvi anonimni spopad s Costovo osebo in z njegovim uredovanjem.⁴⁵ Prvi, ki se je tega rahlo dotaknil, je bil protestantovski župnik Elze, ko je priporočal na občnem zboru zgodovinskega društva

⁴¹ MMK, 1866., predgovor.

⁴² MHK, 1856., str. 48.

⁴³ MHK, 1864., str. 90—91.

⁴⁴ MHK, 1856., str. 91—93.

⁴⁵ Primerjaj dr. Avg. Pirjevca članek n. o. m., str. 132.

dne 5. marca 1857. leta stalno izvoljenemu tajniku in uredniku Costi kritičnost pri urejevanju, a podpisala sta ga Deschmann in dr. Issleib, urednik uradnega dnevnika »Laibacher Zeitung«. ⁴⁶ Kritika o predavanjih zgodovinskega društva, ki je izšla v »Trierster Zeitung« 1857. leta in kjer je pogrešal kritik deželne zgodovine in statistike, je bila tudi najbrž Deschmannova. ⁴⁷

Odkrito je nastopil Deschmann na občnem zboru zgodovinskega društva dne 15. aprila 1858. leta, ko se je izrekel proti Trstenjakovim prazgodovinskim raziskovanjem na podlagi jezikovnih izvajanj namesto zgodovinskih dokazov, n. pr. izkopin, navaja joč za priči Miklošiča (v »Slavische Bibliothek«, II., str. 170) in Mommsena; grajal je tudi druge spise in Costovo poslovanje pri društvu. ⁴⁸ Prvi javni znanstveni spopad s Costo je imel Deschmann po tem takem 1857., oziroma odločilno 1858. v zgodovinskem društvu in ne 1859. leta v »Vodnikovem spomeniku«, kakor je trdil Levec. ⁴⁹ Ko se je potem na občnem zboru 1858. leta s pretežno večino sprejel Elzejev predlog, da se osnuje uredniška komisija in sta bila vanjo izvoljena Deschmann in gimnazijski ravnatelj Nečásek, je Costa odložil tajništvo zgodovinskega društva in s tem tudi uredništvo njegovega glasila. V nastali časnikarski polemiki je dejal Costa, da je zató priobčeval Trstenjakove spise v MHK, ki so izhajali tudi v »Novicah«, da bi jih bili nemški učenjaki spoznali in ocenili, ker se mu je ta želja že zdavnaj izražala od več strani; glede

⁴⁶ MHK, 1857., str. 36; Novice z dne 25. marca 1857., str. 95.

⁴⁷ MHK, 1857., str. 158.

⁴⁸ MHK, 1858., str. 34—35.

⁴⁹ Fr. Levec n. o. m., str. 255. Tudi ni točna njegova trditev, da je Deschmann ustanovil muzejsko društvo, ker se je nasprotje med njim in Costo nadaljevalo v zgodovinskem društvu, ki je moralo prenehati.

Miklošiča je trdil, da nikakor posebe ne omenja Trstenjaka v svoji kritiki, a Mommsenov način znanstvenega dela še ni zavračanje Trstenjakovega.⁵⁰

Costa je nató 1859. leta v predgovoru publikacije »Vodnikov spomenik« (str. VI. in VIII. slovenskega besedila, ker je publikacija dvojezična), ki jo je sam uredil, govoril o podirajoči kritiki in se pritoževal, da kljub večkratnim prošnjam po časnikih za znanstveno podporo ni dobil iz deželnega muzeja pisem in listin o Vodniku, ki so tam: nov dokaz, kakó bi bilo treba vse te zbirke urediti, popisati in dati javnosti na razpolago! V nemškem pismu na Levstika istega leta se je Costa opravičeval, da ni mislil njega (Levstika), ampak da »vsak vé, kdo je mišljen, čeprav je moja označba še takó splošna«.⁵¹ Nameril je pač svojo puščico na muzejskega kustosa Deschmanna.

Obe znanstveni društvi: muzejsko, ki mu je bil v tej dobi duša Deschmann, in zgodovinsko, kjer je imel takrat vodilno vlogo Costa, sta začeli proti koncu 60. in v začetku 70. let hirati glavno zaradi političnega udejstvovanja in smrti članov, dokler se nista združili deloma 1867., a končno 1885. leta, da je leta 1888. z Deschmannovim prizadevanjem in pod njegovim predsedstvom zopet oživel »Musealverein für Krain«, čigar prvi letnik obnovljenih »Mittheilungen« je prinesel 1889. leta ob enem Deschmannovo posmrtnico.⁵²

III.

5. Ko je prišla v Avstriji 1860. leta ustavna doba, je Deschmann odkril svoje narodno-politično

⁵⁰ Laibacher Zeitung z dne 1. maja 1858., str. 393, kot odgovor na Deschmannov članek v istem listu z dne 26. aprila 1858., str. 373.

⁵¹ Dr. Avg. žigon, Bridka zgodba iz Levstikovega življenja, Slovan, 1917., str. 12.

⁵² MMK, 1889., str. IX.—XIV.

naziranje v zanimivem slovenskem pismu Zarniku z dne 9. januarja 1861. leta.⁵³ Bil je odločen pristaš svobodnomiselnosti, ki je obžaloval, da so avstrijski Slovani »sveto svobodo« 1848. leta zapravili, ker so le o narodnosti in slovanskem jeziku govorili, kar sedaj zopet ponavljajo (»ostudni glasovi o narodnosti in jeziku«). Pisal je dalje: »... ne nemščina, temveč naša lenoba, naša farška⁵⁴ potuhnjenost in pohlepnost, naše črtenje vsake zdrave in pravične kritike, naša zaljubljenost v jerhaste hlače, v kranjske oštarije in v pijančevanje, naša apatija za javne reči, naša tesnosrčnost, naša prazna baharija, naša poželjivost po ravsanju in kavsanju, naša surovost so poglavitni vzroki, da ne napredujemo; če bomo k temu spoznanju enkrat prišli, takrat bomo še le v resnici svobodni postali. Do tiste dobe pa po svetlobi hrepenečemu Slovencu le nemška omika pravo pot napredovanja pokazati more...; zakaj, »ako se nemščini popolnoma odpovemo, bomo kmalu obskurantizmu in ultramontanizmu zapadli«. Končno se je postavil proti združenju z »brati Hrvati«, ker »so bili od nekdanj rablji absolutizma« in ker pripoveduje njih zgodovina »le o umorih in enakih grozovitostih«. Sklicujoč se na kranjske branjevke in dr. Hyrtla na Dunaju, je očital Hrvatom nagnjenost do tatvine ter dejal, da »edini Prešeren več velja kot cela hrvaška literatura, in kam bo lepa slovenščina prišla, ako jo hrvaškemu barbarstvu izročimo.«

Tu se nam že kaže skorajšnji Deschmann-politik, čigar misli so bile tedanjim »terjatvam slovenskih kolovodij diametralno nasprotno«, kakor je pisal sam v zgoraj navedenem pismu. V nemškem pismu Levstiku z dne 11. marca 1861. leta je poudarjal, da potrebujejo Slovenci duševne produkcije, ker »vse

⁵³ Naši Zapiski, 1909., str. 11—13.

⁵⁴ Dr. Avg. Pirjevec ima n. o. m., str. 132, napačno: »naša turška...«.

vpitje o narodnosti in vse zasmehovanje nemške omike nas ne bo privedlo niti za korak dalje«; tudi je bil trdno prepričan, da bo dr. Bleiweis popolnoma propadel s spomenico za jezikovno enakopravnost (o njej govorim pozneje), ker »Kranjci so praktični ljudje in je treba stvari vzeti take kot so: med tem ko grmimo proti Nemškutariji, ne poznamo sami zakladov svoje književnosti.«^{54a} V nemškem razglasu idrijskim volilcem z dne 20. marca 1861. leta je zahteval od poslanca, da ima »domoljubje, ki je zmožno požrtvovalnosti, iskreno ljubezen do drage domovine Kranjske, povzdigujočo zavest, da je glasnik ljudstva, ki ni najet, ampak po svobodni izvolitvi sodržavljanov poklican s sveto dolžnostjo, da zagovarja resnično in krepko pravične ljudske želje, in z neomajnostjo najtrdnejšega prepričanja, da se poteguje za ljudske pravice«; posebno se ne sme bati kritike javnega mnjenja, sam mora prav tako vršiti javno nadzorstvo z vso strogostjo in vestnostjo, imeti pravo razumevanje in čuteče srce za ljudske potrebe, a tudi zmožnost in pogum, da jih podaja nepotvorjene; v državni zbor bi volil (do 1873. leta so namreč deželni zbori po kurijah volili poslance v državni zbor) le popolnoma neodvisne može, ki imajo izvrstne umske zmožnosti, preizkušeno domoljubje in priznано liberalno mišljenje: zlasti pa bodi kranjski deželni zbor svetilnik vsej deželi, kjer se naj gojé vsa splošno koristna, domoljubna prizadevanja, poljedelstvo in rudarstvo, trgovina in industrija, duševna izobrazba, narodna zavednost in kjer se naj vzbujene duševne sile naroda naravnajo na plemenite tire pravega napredka in hvalnega tekmovanja po vzorih velikih omikanih narodov.⁵⁵

^{54a} Dr. Avg. Žigon, *Bridka* zgodba iz Levstikovega življenja, Slovan, 1917., str. 156.

⁵⁵ Karl Deschmann, *An die Herren Wähler der Bergstadt Idria*. Razglas je v ljubljanskem muzejskem arhivu.

Kot deželni poslanec Idrije, svojega rojstnega mesta, je bil 10. aprila 1861. leta od deželnega zbora poslan v državni zbor na Dunaj poleg Tomana, ki je bil izvoljen iz kmečke kurije. Pri tej priliki je izjavil Deschmann v svoji zahvali, da se bo vedno držal načel svobode in prava ter si zlasti vzel za vodilo načelo: *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*, a Toman se je skliceval v svoji zahvali na načela, ki jih je razvil dne 8. aprila v deželnozbornem govoru o pomenu narodnega jezika in narodnosti za ljudstvo in državo.⁵⁶ Tu se je pokazala razlika v mišljenju: Deschmann je govoril o svobodi in pravu, a Toman o narodnem jeziku in narodnosti, kar se pa oboje dá združiti ob pravilnem pojmovanju.

Ko je bil Deschmann izvoljen v državni zbor, ga je slovenska javnost poleg Tomana označevala za »bojevnika Slovencev v pisavi, besedi in dejanju«.⁵⁷ In res je ob enem s Černetom in Tomanom izročil ministru Schmerlingu znano spomenico Slovencev za enakopravnost slovenščine v šoli, uradu, uradnem listu in državnem zakoniku z 19.386 podpisov. Neki dopisnik iz Ljubljane je poročal, da je bil Deschmann zadovoljen s Tomanovim nagovorom ob tej priliki in mu je zatrjeval, da bo tudi on deloval za uresničenje jezikovne enakopravnosti, kakor je zahtevala spomenica.⁵⁸ Toda kmalu se je pokazala razcepljenost slovenskih poslancev, ki so bili v prvem avstrijskem državnem zboru 1861. leta samo štirje: Černe in Goriup s Primorskega ter Deschmann in Toman s Kranjskega, ker na Kranjskem izvoljenih državnih uradnikov (Brolich, Der-

⁵⁶ Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages zu Laibach im Monate April 1861, str. 34 in 36. Navajam s kratico »Bericht«.

⁵⁷ Ost und West z dne 18. aprila 1861., števil. 32, dopis z Dolenjskega.

⁵⁸ Ost und West z dne 25. julija 1861., števil. 128.

bitsch in Kromer) ne moremo prištevati k slovenskim zastopnikom, dasi sta bila Brolich in Derbitsch navzoča ob izročitvi spomenice ministru Schmerlingu.

Prva razdvojenost je nastala dne 11. maja, ko so drugi slovenski poslanci glasovali za adresu kot odgovor na prestolni govor razen Tomana, ki se je vzdržal glasovanja, ker je stal ob enem s Čehi in Poljaki v smislu diplome z dne 20. oktobra 1860. leta na stališču decentralizacije, t. j. deželne avtonomije, v nasprotju s patentom z dne 26. februarja 1861. leta, ki je to avtonomijo deloma odpravil.⁵⁹ Nato je Toman dne 8. junija vložil interpelacijo zaradi učnega jezika na gimnazijah v krajih s pretežno slovanskim prebivalstvom, ki jo je izmed slovenskih poslancev podpisal samo Černe, pač pa so jo podpisali Čehi in Poljaki.⁶⁰ In dne 11. junija je podpisal Toman ob enem s Poljaki Riegrov predlog za odgoditev državnega zbora, dokler se ne omogoči skupno zastopstvo iz vseh delov države (državni zbor na Dunaju je bil namreč »ožji«, ker ni bilo v njem zastopnikov Ogrske, Erdeljskega, ki je bilo takrat še samostojno, Hrvaške in Slavonije ter Beneškega, katere dežele so imele po členu II. in V. februarskega patenta pravico do zastopnikov v »širšem« državnem zboru), in za takojšnje sklicanje deželnih zborov.⁶¹

Javnost je bila nejevoljna zaradi teh dogodkov. Neki dopisnik iz Ljubljane se je čudil, kako je mogel kranjski deželni zbor izmed štirih svojih članov-uradnikov poslati v državni zbor kar tri, ki so odvisni od vsakokratne vlade; zamerjal je Deschmannu, ki

⁵⁹ Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Abgeordnetenhauses in der Reichsratssession vom 29. April 1861 bis 18. Dezember 1862, str. 92—93. Navajam s kratico »Stenographische Berichte«.

⁶⁰ Stenographische Berichte, str. 229—230.

⁶¹ Stenographische Berichte, str. 260—261.

je popolnoma neodvisen, obsežnega znanja in posebnosti nadarjenosti ter je bil svoje dni najboljši in najbolj navdušeni sodelavec »Slovenije«, da že nekaj let sledi Giskrovim »kulturnim idejam«; toda pohvalil je Tomana kot edinega narodnega in zato pravega zastopnika Slovencev, ki se je, vedno dosleden v vsem svojem življenju, tudi sedaj v smislu narodnega pričakovanja brezpogojno pridružil slovanski desnici v državnem zboru, seveda kot glas vpijočega v puščavi, a z velikim političnim talentom in izvrstno parlamentarno spretnostjo.⁶² Slovenci so zamerjali onim kranjskim poslancem, ki niso hoteli podpisati Tomanove interpelacije, posebej so opozarjali Deschmanna na njegov klic »Slava Slavjanam« in na pesem »Proklete grablje«, s katerima je razodeval svojo ljubezen do slovenščine in slovenske domovine, kakor tudi na to, da je podpisal za povzdigo slovenščine v šolah namenjeno spomenico Schmerlingu, češ, dela so pokazala, da »kdor ni z nami, ta je proti nam«; pripravljala se je tudi nezaupnica, da bi bili ž njo prisilili nasprotni poslance k prostovoljnemu odstopu.⁶³

Ohranila so se nam tri slovenska pisma, ki jih je pisal Deschmann dne 8., 13. in 30. maja 1861. leta Bleiweis, v katerih se je dotaknil parlamentarnih dogodkov s svojo razlago.⁶⁴ V prvem pismu se je izrekal zoper »nesrečno centralizacijo«, a je zamerjal Tomanu, ker se je nagibal na češko stran. V drugem pismu je zopet grajal tisto »birokratično centralizacijo, katera je vse dežele v duševnem in materialnem smislu izsesala«; toda s Čehi ni mogel iti, kakor Toman, ker oni »le hočejo svojo češko krono, oni hočejo to delati, kar pri Madjarjih izvedeno vidimo«, zadovoljni bi bili,

⁶² Ost und West z dne 24. maja 1861., številka 67.

⁶³ Novice z dne 12. junija 1861., str. 192, dopis z Dunaja; Ost und West z dne 26. junija 1861., številka 100, dopis iz Ljubljane.

⁶⁴ Naši Zapiski, 1909., str. 14—15, 34—37.

»ako se le cesar v Prago preseli ali ako Clam Martinic minister postane, naj potem najhujši absolutizem vlada«. Tudi v tretjem pismu se je obračal zoper Čehe, češ, da je Rieger absolutni vladar češke stranke, kar ni »svobodno gibanje, ampak druga oblika absolutizma«, hvalil je Poljake, da so vneti za svobodo, ter odbijal napad časnika »Ost und West« na kranjske poslance, češ, da je prav, ako se tudi v posebnem nemškem časniku zagovarjajo pravice Slovanov, a za njih brambo se ne smejo uporabljati neresnice; končno je obžaloval, da se kakor 1848. leta zopet »snuje pogin svobode« in ne, »da bi vsa ljudstva z obema rokama po zlatih jabolkih svobode segla, bodo še zoper svobodo protestirati začeli, misleč, da bi to njih »avtonomiji« škodovati moglo«.

Mesec dni po zadnjem Deschmannovem pismu Bleiweisu, dne 27. junija, je prišlo do končnega narodno-političnega preloma med njim in drugimi slovenskimi poslanci, oziroma Slovenci.⁶⁵ V državnem zboru se je obravnaval Mühlfeldov predlog, ki ga je podpisal tudi kranjski poslanec Derbitsch, da se napravijo zakoni za ureditev društvene in zborovalne pravice, za zaščito osebne svobode in hišne pravice ter pisemske tajnosti, za svobodo znanstva in njegovega pouka ter glede verskih družb.⁶⁶

V razpravi je govoril Toman dne 22. junija za avtonomijo posameznih dežel in za načelo narodnosti, ki je državotvorno.⁶⁷ Dne 27. junija se je oglasil Černe in se pritoževal zaradi zapostavljanja Slovencev v šoli in uradu, izjavljajoč, da je Slovenec glede šolstva, sodstva in ljudske izobrazbe med vsemi v državnem zboru

⁶⁵ Dr. Ivan Prijatelj ima v spisu »Janko Kersnik, njega delo in doba«, I., str. 61, napačni datum: 29. junija, a pravilni: 27. junija v spisu »Vloga omladine v prvem obdobju mladoslovenskega pokreta«, Ljubljanski Zvon, 1924., str. 156.

⁶⁶ Stenographische Berichte, str. 205.

⁶⁷ Stenographische Berichte, str. 327—330.

zastopanimi avstrijskimi narodnostmi še vedno pravi »parija«. ⁶⁸ Najprej je Černetu še istega dne hotel odgovoriti Brolich, češ, da se čuti kot Slovenec dolžnega to storiti glede na njegovo trditev o Slovencih; toda po poslovníku ni prišel do besede. ⁶⁹ Nato je govoril Deschmann v tem smislu, da kot Slovenec zavrača trditev, da bi bili Slovenci »pariji« med Slovani (tega prav za prav Černe ni trdil); zakaj narod, ki je rodil Dolinarja ter na stotine za znanost in cerkev pomembnih mož, ni narod »parijev«: če bi se kdo predrznil, da bi imel Slovence za »helote« in »parije«, bi ga morali z vso odločnostjo zavriniti. Deschmann je pa pri tej priliki tudi zavračal poslanca Zelenega, ki je trdil v seji dne 25. junija, da češka književnost plodonosno vpliva na južne Slované, ⁷⁰ češ, kot južnemu Slovanu, ki živi za svoje ljudstvo in se kar najbolj živo udeležuje njegove duševne povzdige, mu doslej ni znano o kakšnem znatnem vplivu češke književnosti na Slovence; nasprotno ve pri Slovencih vsakdo v najbolj ubožni kmečki koči, kakó visokega pomena in vpliva za gmotno blaginjo in duševno povzdigo je nemška omika. »Z Nemci, je nadaljeval Deschmann, živimo v bratski slogi, ki se — Bog obvaruj! — ne sme kaliti. V osnovni šoli bodi slovensčina sredstvo za pridobivanje omike; toda tam, kjer gre za višjo omiko, bi ne poznal prave koristi svojega naroda, ako bi hotel zagovarjati odpravo nemškega jezika in nemške omike.« Končal pa je svoj govor z zatrdilom, da je Slovan miroljuben in da njega (Deschmanna) navdaja nejevolja, ako zlasti Slovani vedno označujejo plemeniti nemški narod kot krivca za napake obsovražnega sistema: »Slovenci ničesar s tem ne odstopamo, ako drage volje priznamo

⁶⁸ Stenographische Berichte, str. 378—382.

⁶⁹ Stenographische Berichte, str. 388.

⁷⁰ Stenographische Berichte, str. 370.

v omiki visoko stoječemu narodu vodstvo v znanosti, a se trudimo, da zamujeno dohitimo, ker le duševno tekmovanje omogoča napredek.«⁷¹

6. *Deschmannov* govor je izzval pri Slovencih splošno začudenje.⁷² Zavračalo se je njegovo zanikanje vpliva češke književnosti na slovensko kot neresnično in so se navajali za dokaz *Dobrovský*, *Čelakovský*, *Kollár*, *Šafarik*, slovenski pravopis in slovarji; isto tako se je pobijala resničnost njegove trditve o pomembnosti nemške omike za slovensko kmečko ljudstvo in to, kakor bi Slovenci preganjali nemško omiko in se ne bi več učili nemščine, a glede slovenščine v osnovni šoli se je ugovarjalo, da je že uvedena.⁷³ Dunajski visokošolci, 64 po številu, so ugovarjali njegovi zahtevi o uvedbi slovenščine samo v osnovni šoli, odobravali so, da ga je dunajska »*Presse*«, glasilo nemških centralistov, imenovala »*der deutsche Krainer*«, glede vpliva češke književnosti so navajali poleg že omenjenih dokazov tudi *Palackega* in so se končno zahvaljevali *Tomanu* in *Černetu* za njiju odločni nastop v korist narodne enakopravnosti.⁷⁴ Javnost je odobraval *Černetov* govor in se je čudila, da je bil proti njemu *Deschmann*, o katerem je pričevala, da bo krepko pomagal ob preosnovi Avstrije pri povzdigi svoje domovine.⁷⁵ Dopisnik nekega praškega lista je poročal, da se je potegoval *Deschmann* v tem času za službo v dvorni knjižnici na Dunaju; toda *Deschmann* sam je razglasil v du-

⁷¹ *Stenographische Berichte*, str. 399—400.

⁷² *Novice* z dne 3. julija 1861., str. 221, dopis iz Maribora; z dne 10. julija 1861., str. 231, dopis z Goriškega in iz Cerknice; z dne 17. julija 1861., str. 236, dopis iz Zagreba.

⁷³ *Novice* z dne 3. julija 1861., str. 220, dopis z Dunaja; *Ost und West* z dne 7. julija 1861., štev. 110, drugi članek.

⁷⁴ *Ost und West* z dne 4. julija 1861., štev. 107, poslano.

⁷⁵ *Ost und West* z dne 5. julija 1861., štev. 108, dopis iz Ljubljane.

najski »Pressi«, da ni bilo res.⁷⁶ Očitalo se mu je, da je meseca aprila podpisal slovensko spomenico za narodno enakopravnost, jo meseca maja pomagal izročiti ministru, a meseca junija napadel njeno vsebino; pripuščala se je možnost, da se mu bo še kdaj tako godilo kakor onemu slovenskemu dijaku, ki ga je sam opeval v pesmi »Proklete grablje«.⁷⁷ Neki »odsluženi vojak« je pa poslal zahvalnico na *Deschmanna*, o kateri je dejal *Bleiweis*, da zaradi njene smešnosti ne ve, ali je resno mišljena ali ne: oni »odsluženi vojak« je pisal namreč, da se kranjski fantje, kadar gredo k vojakom, večinoma samo zato s takšno žalostjo poslavljajo od svojih mater in ljubic, ker ne razumejo nemškega jezika!⁷⁸

Kakor *Toman* in *Černe* od Slovencev, tako je dobival *Deschmann* od nasprotnikov zahvalnice in zaupnice. Ko so Tržičani dne 29. junija odobravalij njegov nastop v državnem zboru, jim je dne 5. julija odgovoril v tem smislu, da je bila njegova dolžnost nastopiti za resnico, ki edina vodi do spoznanja samega sebe in končno do pravega napredka, med tem ko so brezuspešna »narodnostna cviljenja in jezikovne jere-mijade«, dasi pride človek ž njimi do slave pri neizobražencih in neizkušeni mladini; dejstva se ne dajo prezirati, a izdajica najsvetejših pravic človeštva je oni, kdor predstavlja plodnosne uspehe omike kot ogrožajoč živelj za kakšen narod; neumevanje naukov zgodovine, nesprejemljivost za bridke izkušnje 1848. leta, preziranje napredka našega stoletja kaže oni, ki zida politično svobodo na plemenski in jezikovni razliki — vsak pošten Kranjec bo gotovo tega naziranja, ki je brez strankarske strasti, a tržiška dolina bodi vedno

⁷⁶ Ost und West z dne 15. julija 1861., številka 118, dopis iz Ljubljane; z dne 21. julija 1861., številka 124, dopis iz Ljubljane.

⁷⁷ Ost und West z dne 21. julija 1861., številka 124, dopis iz Ljubljane.

⁷⁸ Novice z dne 17. julija 1861., številka 240, listnica uredništva.

varno zavetišče za svobodoljubje, mednarodno bratovstvo, napredek obrtništva, gmotno blagostanje in duševno gibčnost, kakor tudi zavetišče časti, moštva in hrepenenja po znanju.⁷⁹ In ko ga je občina Tržič poleg Brolicha imenovala za častnega tržana, ji je odgovoril dne 28. julija v tem smislu, da mu je to odlikovanje tako rekoč uradno izpričevalo o pravilnosti njegovega naziranja glede resničnih potreb Kranjske, t. j. napredka in mednarodnega bratovstva, proti čemur se zaman skušata boriti sirovost in obskurantstvo.⁸⁰

Ko se je obravnavala adresa na cesarja ob razpustu ogrskega deželnega zbora, se je dne 3. septembra oglašil tudi Deschmann z govorom, v katerem se je deloma ločil od političnega naziranja nemških levičarjev n. pr. glede vladnega postopanja z Ogrsko in kompetence »ožjega« državnega zbora; poleg tega se je pa zopet dotaknil narodnega vprašanja. Dejal je namreč, da se mnogokrat govori o varstvu narodnosti, o enakopravnosti narodnosti, o garanciji narodnosti; toda varstvo narodnosti je bilo, ako ga je dala vlada, le prevelikokrat odkupljeno z zelo dragimi žrtvami in zgodovina uči, da narodnega čuvstva ni vzbujala vlada, ampak odlični posamezniki in domoljubne družbe; prav tako ne more narodnosti zagotoviti vlada, ampak omika naroda, njegova domoljubnost, njegova samozavest, нравna podlaga, vztrajanje pri ljudskih šegah in navadah — to najbolje zagotavlja narodnost.⁸¹

Leta 1861. je izdal Deschmann na Dunaju pod psevdonimom »Jocosus Hilarius der Jüngere« satirično pesnitev »Eine Thierfabel aus Krain«, kjer se je norčeval iz slovenskega gibanja opevajoč, kako so si živali na Kranjskem izbrale za svojega kralja starega leva (Bleiweis), ki je imenoval iskrega konja (Tos

⁷⁹ Laibacher Zeitung z dne 17. julija 1861., str. 642.

⁸⁰ Laibacher Zeitung z dne 8. avgusta 1861., str. 719.

⁸¹ Stenographische Berichte, str. 1066—1068.

man) za zunanjega ministra, rego ali božjo žabico (Macun) za naučnega ministra, mladega petelina (Costa), ki je zapustil nemški hrast, za tajnika, lisico (Ambrož), ki se obrača po vetru, za kronskega zlatarja in velikega dostojanstvenika ter starega volka (Ahačič) za ministra brez področja; kako je lev sklical zborovanje na Bled (misli na sestanek dne 15. avgusta 1861. leta, kjer se je na Tomanov predlog nabralo 1003 $\frac{1}{10}$ gld. v papirju in 100 frankov v zlatu za južnoslovansko akademijo v Zagrebu),⁸² kamor so pa prišla samo piščeta (narodno dijaštvo) namesto divjih živali (narodni prvaki); kako je ustanovil lev čitalnico, da bi imele njegove živali svoj hlev, da bi jedle le narodno seno, ležale le na narodni stelji in rjule po novi levji kompoziciji; končno, kako je kralj s slovenskim duhom pregnal iz dežele tuje živali, t. j. nemške medvede in nemškutarje. Za dokaz, da je Deschmann zložil to satiro in ne dr. Keesbacher, kakor se je večkrat mislilo in trdi tudi Šuklje,⁸³ mi služi dejstvo, da sta v ljubljanskem muzejskem arhivu Deschmannov rokopis te basni in pa obračun ljubljanskega knjigotrčca Lercherja z dne 24. avgusta 1864. leta, naslovljen na Deschmanna, kjer izvemo, da je imel Lercher tiskovino v 400 izvodih v komisijski prodaji.⁸⁴

Kot odgovor na Deschmannovo »Thierfabel« je izdal Zarnik v Zagrebu 1862. leta (jaz sem rabil 2. natisk) pod psevdonimom »Cervantes Mlajši« v vezani in nevezani besedi načrt tragične komedije v štirih dejanjih s predigro in petjem, ki jo je naslovil

⁸² Novice z dne 21. avgusta 1861., str. 279—281, dopis z Bleda.

⁸³ Fr. Šuklje, Iz mojih spominov, str. 70.

⁸⁴ Primerjaj: Holzmann-Bohatta, Deutsches Pseudonymen-Lexikon, str. 129, ki tudi navaja Deschmanna kot pisatelja basni z opazko »Eigenbericht«.

»Don Quixotte della Blatna vas«;⁸⁵ v kateri je poročal, kako je obljubil in prisegel Jocosus kraljici Valhale, Thusneldi, da se bo vrnil v njeno naročje kakor izgubljeni sin, ki je deset let po slovenskih livadah prešiče pasel, ko mu je bila očitala:

»da se Tvoje djanje zoper germanstvo je borilo,
Da si se v navdušenju tako zagazil,
Da v Jelačiču banu juga zvezdo si zapazill«

a ob enem upala, da bo »v krajnski kronovini nemške kulture matador« in »da nam v hraste spremeniš košate lipe«; dalje, kako je zaman rotil nemške časnikarje, da bi mu pomagali iz zadrege, v katero je zašel, ko je v državnem zboru dne 3. septembra 1861. leta ob Tommanovem govoru brez potrebe prosil predsednika, da pokliče govornika k redu;⁸⁶ končno, kako je na čelu tržiških Cimbrov brezuspešno navalil na ljubljansko čitalnico, ker ga je njegov konj, t. j. njegova »die heitere Muse« (naslov je iz »Thierfabel«), ob čitalnični godbi »Hej Slovani!« vrgel v blato ...

Proti koncu 1861. leta je spisal Deschmann tri članke v »Triester Zeitung«, ki jih je potem nekoliko razširjene 1862. leta izdal anonimno v Gradcu kot knjižico z naslovom »Das Deutschthum in Krain. Ein Wort zur Aufklärung«. V »predgovoru« je pojasnil, da je bil njegov namen pokazati sleparstvo, ki se uganja z narodnostnim načelom, in dokazati, da je Kranjsko nemška dežela, v kateri ima nemški živelj čisto civilizatorično nalogo nasproti slovanskemu prebivalstvu. Kako je to izvršil? V prvem članku je dokazoval, da Nemci niso gostje v deželi, ker zgodovina priča, da je Kranjsko vedno spadalo k Nemčiji, česar si »mi Nemci (podčrtal jaz) ne damo vzeti«: Kranjsko spada pogod-

⁸⁵ Iv. Železnikar, Dr. Valentina Zarnika Zbrani spísi, I., str. XXV.

⁸⁶ Primerjaj: Stenographische Berichte, str. 1070.

beno k Nemčiji, ki se ne bo in se tudi ne more odreči tej deželi, ker tvori zvezo z Adrijo, a fantastični Vele-slovenci naj bi imeli po francosko-piemontskih načelih pravico, da bi se odcepili od Nemčije in delovali s črnogorskim Nikolom I. za ustvaritev južnoslovanske države, kar pač nima upanja na uspeh. V drugem članku je dokazoval iz kulturne zgodovine, da je bilo in je kranjsko plemstvo kot nekdanji nosilec omike nemškega rodu; tudi industrija, rokodelstvo in trgovina so bile v rokah Nemcev; nemški jezik je bil poleg latinškega sredstvo za širjenje znanosti, Nemcem gre hvala, ako se danes slovenski piše in tiska, saj so oni začeli, ker Truber je bil nemškega rodu, kakor dokazuje ime; niso Nemci krivi, ako je ostalo ljudstvo stoletja nevedno, ker bi bilo sedaj na drugačni stopnji nego je, ako bi se bilo puščalo svobodno mišljenje pri miru: nekdanji vladni sistem in duhovščina sta zadrževala ljudsko izobrazbo. V tretjem članku je razpravljal o tem, kako je moglo nastati slovenstvo na Kranjskem, ki je po zgodovini in omiki nemška dežela, češ, da se je slovenstvo porodilo 1848. leta, med tem ko so se prebivalci dotlej imenovali Kranjci, kar dokazuje Kopitar. Takrat se je ustanovilo na Dunaju slovensko društvo, ki je agitiralo zoper volitve v Frankfurt; pri sestanku različnih panslavistov na Dunaju dne 5. aprila 1848. leta so izumili kraljevino Slovenijo, a slovensko društvo v Ljubljani se je razšlo zaradi pomanjkanja članstva in posamezni poskusi slovenskega uradovanja so se izkazali za nepraktične. Po desetih letih je slovensko vprašanje zopet oživel 1860. leta, ko se je narodna enakopravnost tako umevala, kakor bi morala tvoriti vsaka narodnost sklenjeno celoto, državo v državi. To naziranje so najbolj podpirale »Novice«, ki so iz čisto poljedelskega glasila kot last kmetijske družbe prešle 1849. leta v roke tajnika kmetijske družbe, postale deloma politične ter od oktobra 1860. leta sejale sovraštvo in zasramovanje nasproti Nemcem v deželi, nasproti

nemški znanosti in omiki. Isto je bilo v deželnem zboru, kjer je T o m a n sprožil jezikovno vprašanje, isto v državnem zboru z interpelacijama T o m a n a in Č e r n e t a, isto z monstre-peticijo, ki je bila sestavljena na tihem in z vsemi mogočimi sredstvi. Nasproti temu pa Nemci in nemško misleči po večini niso pokazali odločnosti: uradniki so se bali za svoj kruh, trgovci za svoje odjemalce, plemstvo ni več predstavljalo »nemške inteligencije«, ampak je dajalo moderni ideji celo pristašev (tu misli zlasti na grofa J o s. B a r b a in barona A n t. Z o i s a), drugi so kot renegati nemške znanosti (misli na C o s t o) prešli v slovenski narodni tabor, dokler nista D e s c h m a n n o v govor za nemško omiko in znanost v državnem zboru ter pogumni nastop Tržičanov za nemške koristi vzpodbudila Nemcev, ker nemštvo na Kranjskem mora izvršiti to nalogo, da privede kranjsko ljudstvo na višjo stopnjo omike brez ponemčevanja; zato se mora strniti in se krepko upreti utopističnemu slovanskemu narodnemu gibanju, a poleg tega ustvariti deželi manjkajočo industrijo.

D e s c h m a n n o v e nazore in dokaze, kakor jih je bil razvil v spisu »Das Deutschthum in Krain«, so najprej zavrnila »Novice«;⁸⁷ obširneje pa je o njih razpravljal M a l a v a š i č, ki je anonimno izdal v Ljubljani 1862. leta knjižico »Krain und das Deutschthum«. V prvem poglavju je zavračal trditve, da bi bilo Kranjsko vedno spadalo k Nemčiji in da bi bilo zato nemška dežela, ako so vladale posamezne nemške rodbine nad posameznimi njenimi deli, ampak Kranjsko je slovanska in avstrijska dežela, čeprav po imenu tudi del t. zv. nemške zveze. V drugem poglavju je ocenjeval D e s c h m a n n o v e kulturne trditve in končno omejnjal, da je omika skupna dobrina vseh narodov, njen izvir pa staroklasična književnost. V tretjem poglavju

⁸⁷ Novice z dne 16. oktobra 1861., str. 347—349, drugi dopis iz Ljubljane.

je dokazoval, da se slovenstvo ni spočelo 1848. leta, da lastnik »Novic« ni bil nikoli Bleiweis, ampak vedno Blaznik, in je spominjal Deschmanna na njegov govor »Slava Slavjanam!«, s čimer je posredno podan tudi dokaz, da je bil Deschmann pisec onih člankov, oziroma one knjižice.

V letu 1861. se je po tem takem končal Deschmannov razvoj iz Slovenca in Slovana v nemškega Kranjca in avstrijskega ustavoverca, kar je ostal potem do svoje smrti; v kranjskem deželnem zboru, ki mu je pripadal od 1861. do 1889. leta; v kranjskem deželnem odboru, ki mu je bil član 1866./1867. leta⁸⁸ ter od 1868. do 1889. leta; v državnem zboru na Dunaju od 1861. do 1867. in od 1873. do 1879. leta; v ljubljanskem mestnem občinskem svetu od 1861. do 1883. leta, kjer je bil od 1871. do 1874. tudi župan;⁸⁹ kot odbornik in predsednik nemškega ustavovernega društva v Ljubljani ter kot časnikar pri dnevniku »Laibacher Tagblatt« (1868 do 1880) in tedniku »Laibacher Wochenblatt« (1880 do 1893),⁹⁰ ki jima je bil soustanovitelj in najodličnejši sodelavec.⁹¹

(Drugi: analitično-kritični del prihodnjič.)

Zusammenfassung: Dragotin Dežman und das Slovenentum. (Ein Kampf um das slovenische national-politische Programm.)

⁸⁸ Wilh. Linhart ima n. o. m., str. 4, napačni podatek: od 1865. leta.

⁸⁹ Fr. Levec ima n. o. m., str. 255, napačni podatek; do 1873. leta; enako Wilh. Linhart n. o. m., str. 4, in dr. Avg. Pirjevec n. o. m., str. 134.

⁹⁰ Dr. Avg. Pirjevec ima n. o. m., str. 133, napačni podatek: od 1881. leta.

⁹¹ Laibacher Wochenblatt z dne 16. marca 1889., števil. 449, nekrolog na uvodnem mestu.

Im I. Abschnitte dieses ersten, deskriptiven Teiles der Abhandlung werden geschildert: im 1. Kapitel der Lebensgang *Karl Deschmann's* (1821—1889), des bekannten Naturforschers und Politikers in Krain; im 2. Kapitel seine Tätigkeit der Vierziger- und Fünfzigerjahre in der Literatur und Wissenschaft, in der Politik und Wirtschaft der Slovenen, wobei er nach damaliger Sitte gelegentlich auch deutsch dichtete und sich überhaupt viel der deutschen Sprache bediente; im 3. Kapitel seine wichtigsten Charakterzüge.

In II. Abschnitte werden im 4. Kapitel auseinandergesetzt seine wissenschaftliche Tätigkeit als Kustos des krainischen Landesmuseums in Ljubljana und seine wissenschaftliche Polemik namentlich mit *Dr. Etbin Costa*, dem Redakteur der »Mittheilungen des historischen Vereines für Krain«.

Im III. Abschnitte wird dargelegt: im 5. Kapitel seine national-politische Anschauung bezüglich der Gestaltung Österreichs seit der Verfassung von 1860, beziehungsweise 1861, und der Stellung der Slovenen zu derselben, wobei er sich zwar gegen die »unglückliche Centralisation« aussprach, jedoch im Gegensatze zu den übrigen slovenischen Abgeordneten, namentlich zu *Dr. Tom an*, keineswegs gewillt war, für eine Föderalisierung des Staates in den Schranken zu erscheinen. Er bestritt in seiner Reichsratsrede vom 27. Juni 1861 den Einfluß der tschechischen Literatur auf die slovenische und hob besonders hervor die Bedeutung der deutschen Sprache und Bildung für die Slovenen. Im 6. Kapitel wird geschildert die verschiedene Stellungnahme zu seinem national-politischen Auftreten: die slovenische Öffentlichkeit protestierte, die deutsche brachte ihre Zufriedenheit durch Dank- und Vertrauensadressen zum Ausdrucke.

Deschmann gab endlich 1861 und 1862 zwei deutsche Broschüren heraus, in denen er sich gegen die

slovenische nationale Bewegung aussprach, weil sie ihm utopistisch schien, sogar die Berechtigung des Namens »Slovene« (statt »Krainler«) in Abrede stellte, das Land Krain historisch und kulturell als ein deutsches Land und sich selbst als einen Deutschen bezeichnete: so blieb er von nun an bis zu seinem Tode als Politiker ein deutscher Krainer und ein verfassungstreuer Österreicher.

(Der zweite: analytisch-kritische Teil wird nächstens erscheinen.)